

АСОБА, СЛОВА І ЧАС... ДА 85-ГОДДЗЯ А.І. НАРКЕВІЧА

Ёсць людзі, якія сваім воблікам, прафесійным заняткам, ладам жыцця спраўджваюць заповітную мару паэта – быць беларусам. Да такіх асоб, без сумненняў, трэба аднесці вядомага беларускага моваведа, доктара філалагічных навук, прафесара, выдатніка адукацыі Рэспублікі Беларусь Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча, якому 10 сакавіка бягучага года споўнілася 85 гадоў.

13 кастрычніка 2002 года раптоўна перарвалася жыццё чалавека, які быў поўны энергіі, навуковых задум, любові да жыцця, які прагнуў быць карысным сваім студэнтам, аспірантам, калегам, увогуле мовазнаўчай навуцы і любай Айчыне. Аркадзь Іосіфавіч адчуваў запатрабаванасць і на факультэце журналістыкі, дзе да апошняга дня выконваў свой прафесарскі абавязак, і ў розных дысертацыйных саветах, і ў выдавецтвах і рэдакцыях, дзе выходзілі яго падручнікі. Каля чатырохсот прац ён пакінуў для сваіх нашчадкаў...

Аркадзь Іосіфавіч вылучаўся вельмі патрэбнай для нашага часу асаблівасцю: калі ён уваходзіў у аўдыторыю, кабінет, рэдакцыю, то фізічная прастора напаўнялася беларускасцю. Усё ў ім спалучала лепшыя рысы з народу: душэўная цеплыня, спагадлівасць, мудрасць, мяккая інтэлігентнасць, талерантнасць, прыхаваная ва ўсмішцы рахманасць і бязмежная дабрыня. Хаця апошняя рыса не перашкаджала яму быць справядлівым і прынцыпова катэгарычным у справах, якія тычыліся інтарэсаў кафедры або канкрэтных асоб. Мусіш прызнаць, што такіх вучоных, фізічная прысутнасць якіх фарміравала маўленчыя густы і вызначала грамадзянскія прыярытэты, засталася няшмат. І сёння іх так не стае...

Аркадзь Іосіфавіч Наркевіч нарадзіўся 10 сакавіка 1929 г. у вёсцы Вараноўшчына Капыльскага раёна Мінскай вобласці. Шчодро надзелены талентам, выкрышталізаваным з сялянскай дапытлівасці і цікаўнасці, Аркадзь Іосіфавіч стаў дбайным рупліўцам у вывучэнні роднай мовы. Просты і шчыры ў адносінах, цалкам аддадзены навуковай справе беларус, хто прысвяціў сваё жыццё роднай Бацькаўшчыне, прафесар Наркевіч пакінуў добрую памяць пра сябе і пра свае справы.

Жыццёвыя пуцявіны моцна пераплялі лёс Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча са словам і з навукай аб мове. Менавіта гэтым дзвюм зоркам найбольш аддаваўся вучоны, і зрабіў гэты занятак любімым: адказана, шчыра і з вялікай аберагальнай сілай ставіўся ён да слова, асабліва друкаванага. У прафесара быў свой стыль – строгі і акадэмічны. Хаця яго

тэзаўрус уключаў мноства слоў, якія ён убіраў і з вясковых каранёў, і з паэзіі, і з беларускай песні. Асабліва адчувалася гэта, калі ён звяртаўся да сваіх калежанак – філалагінь і журналістак.

Навуковыя інтарэсы доктара філалагічных навук прафесара Аркадзя Іосіфавіча Наркевіча асноўным чынам былі звязаны з крыніцай беларускага мовазнаўства – марфалогіяй і сінтаксісам роднай мовы. Яго кандыдацкая дысертацыя «Спосабы выражэння азначэнняў у сучаснай беларускай мове», абароненая ў 1956 годзе, прысвечана вызначэнню асаблівасцей дапасавання азначэнняў да азначальных слоў у сучаснай беларускай мове, характарыстыцы прыназоўнікава-іменных канструкцый з атрыбутыўнай сінтаксічнай функцыяй і інш., што дазволіла ў будучым выйсці на дысертацыйнае даследаванне «Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове», у якім былі вылучаны іх структурна-семантычныя тыпы. На матэрыяле мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, навуковых, навукова-папулярных і перыядычных выданняў прааналізаваны беспрыназоўнікавыя і прыназоўнікавыя канструкцыі граматычнай сістэмы, апісаны сінанімічныя і стылістычныя асаблівасці, паказана прадуктыўнасць і тыповасць іх для пэўных разнавіднасцей літаратурнай мовы. Аналіз праводзіўся не толькі ў плане вызначэння нарматыўнасці тых ці іншых канструкцый, але і з мэтай паказу тэндэнцый развіцця самой сістэмы словазлучэнняў. Манаграфія па тэме дысертацыі адкрыла навуковыя далягяды для далейшага вывучэння словазлучэння як моўнай адзінкі і ў цэлым сінтаксічнай навукі на Беларусі.

Фундаментальная праца А.І. Наркевіча «Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы» з'явілася працягам навуковых разважанняў вучонага пра сістэмнае ўладкаванне роднай мовы, прыярытэтам якіх стала вылучэнне назоўніка ў якасці выключна прадуктыўнага і разнастайнага ў семантычных і структурных адносінах лексіка-граматычнага разраду знамянальных слоў. Пад лінгвістычным мікраскопам вучонага апынулася шматстайнасць праяў назоўніка, ярка выражаная адметнасць уласцівых яму агульных катэгарыяльных і семантычных прымет, граматычных значэнняў і сінтаксічных функцый у сказе. Можна меркаваць, што пільная ўвага прафесара Наркевіча да гэтай часціны мовы была выклікана нарастаючай функцыянальнай актыўнасцю назоўніка, асабліва ў публіцыстычным маўленні.

Семантычны аб'ём назоўніка на працягу XX стагоддзя эвалюцыянуе, а ён сам набывае поліфункцыянальнасць, актыўную распаўсюджанасць. Праведзены разгляд катэгорый і форм назоўнікаў з усёй сукупнасцю уласцівых ім дыферэнцыяльных адзнак і своеасаблівасцей паказаў, што

назоўнік як граматычны клас знамянальных слоў з прадметным значэннем належыць да ліку найбольш багатых і разнастайных па сваёй змястоўнай структуры і форме часцін мовы, якая, паводле вызначэння акадэміка В. Вінаградава, займае ў агульнай сістэме граматычных і лексіка-семантычных разрадаў слоў «цэнтральнае становішча». А.І. Наркевіч паказаў здольнасць беларускага назоўніка выступаць у якасці своеасаблівага моўнага сродку апрадмечвання разнастайных паняццяў і ўяўленняў рэчаіснасці. «У назоўніку, – гаварыў вучоны, – як у фокусе, сыходзяцца, аб'ядноўваюцца, цесна пераплятаюцца і ўзаемадзеініваюць шматлікія катэгорыі ўласна-марфалагічнага, лексіка-семантычнага і функцыянальнага плану». Менавіта з гэтым і звязалася ідэя вучонага пра цэнтрычнасць назоўніка ў беларускім публіцыстычным маўленні.

Амаль сорак гадоў addaў Беларускаму дзяржаўнаму ўніверсітэту прафесар Наркевіч. Дзесяцігадовая навуковая дзейнасць у Інстытуце мовазнаўства НАН Беларусі, дзе ён выступіў суаўтарам акадэмічных прац, стала добрай глебай для вызначэння спецыфікі мовы і стылю сродкаў масавай інфармацыі. Граматыст, ён не мог не адчуваць патрэбу ў даследаванні слова ў функцыянальным дзеянні. Гэта, дарэчы, і стала прычынай пераходу Аркадзя Іосіфавіча на факультэт журналістыкі БДУ. Яму хацелася дасягнуць, можа, і недасягальнага – сфарміраваць адмысловы моўны густ ва ўсіх сваіх выпястоўцаў, спалучыць у кожным журналісце моўную інтуіцыю з творчай задумай, кампазіцыяй твора. Ён заўсёды падкрэсліваў асаблівасць журналісцкай працы – аператыўнасць, пры якой павінна захавацца тонкае адчуванне слова, яго ўплывовая сіла, загартаваная моц. Аберагаў журналісцкае слова, пеставалі ў ім асобу, таго, хто тварыў, жыў сваёй прафесіяй. Бо лічыў журналіста чалавекам адораным ад прыроды. Таму і не асабліва любіў крытыканства ў бок пішучых журналістаў. А калі ўшчыўваў сам, то рабіў гэта з добрай усмешкай і вясёлай задорынкай у вачах – маўляў, паглядзіце, да чаго дапісаліся.

Прафесар Наркевіч, працуючы на пасадзе загадчыка кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання, адчуваў і актыўна падтрымліваў новыя павевы ў лінгвістыцы, філалогіі: у вучэбны план факультэта журналістыкі былі ўключаны курсы «Слова ў кантэксце часу», «Лінгвістыка публіцыстычнага тэксту», «Рыторыка», «Моўная норма: сістэмнасць і асістэмнасць» і інш. Гэта адкрывала прастору для навуковай дзейнасці маладым вучоным, было трывалым падмуркам пашырэння кола лінгвістычных інтарэсаў выкладчыкаў кафедры, высокапрафесійнай падрыхтоўкі журналісцкіх кадраў.

Для студэнтаў дзённага і завочнага аддзяленняў А.І. Наркевіч выдаў арыгінальны вучэбны дапаможнік для самастойнай работы студэнтаў «Практычны курс сучаснай беларускай мовы». Яго стварэнне было выклікана неабходнасцю ўдасканалваць і развіваць нетрадыцыйныя формы і метады аўдыторнай і пазааўдыторнай работы пад непасрэдным кіраўніцтвам выкладчыка, паглыбляць і замацоўваць атрыманы падчас заняткаў на мове неабходныя тэарэтычныя веды, выпрацоўваць у студэнтаў умённе самастойна асэнсоўваць і вывучаць розныя фанетычныя, граматычныя і лексічныя з'явы, прывіваць навыкі ўдмлівай і карпатлівай працы над мовай. Асабліваць гэтага дапаможніка ў тым, што ён пабудаваны ў форме разгорнутых тэматычных пытанняў з заданнямі па ўсіх праграмных раздзелах сучаснай беларускай мовы. Яны фармулююцца такім чынам, што кожнае наступнае пытанне як бы развівае, удакладняе ці раскрывае сэнс і значэнне папярэдняга і наводзіць на пэўную думку яго зместу і ролі. У гэтым і была сутнасць навучальнай метадыкі прафесара Наркевіча. Ён клапаціўся пра студэнта, запрашаў яго да роздуму, разваг, дынамічнай працы над выбарам слова ў маўленні...

85-гадовы юбілей прафесара А. І. Наркевіча сімвалічна акрэслівае набыткі беларускага мовазнаўства, метадыкі выкладання ў вышэйшай школе. Рупліва назапашанае ў Наркевічавай скарбонцы, перакідае масток да наступных пакаленняў, да спасціжэння таямніц маўлення, адкрывае шлях да новых метадык, тэорый і практык. Шмат журналістаў прайшло праз яго добразычліваць, чуласць, розум і сабраную, здаецца, з крыніц роднай Капыльшчыны прафесарскую інтэлігентнасць і мудрасць.

Справа Аркадзя Іосіфавіча працягваецца ў курсавых і дыпломных, магістарскіх і дысертацыйных даследаваннях, у сімпозіумах, навуковых традыцыях. Шмат у якіх рэдакцыях рэхам аддаюцца яго словы, на мовазнаўчых кафедрах, у акадэмічных аддзелах адчуваецца Наркевічаў почырк.

Навуковы форум, які сабраў сёння вялікую колькасць папличнікаў Аркадзя Іосіфавіча, сяброў журфака і аднадумцаў, – яскравае таму пацверджанне. Мааштабы юбілейнай канферэнцыі «Слова ў кантэксце часу» з кожным разам пашыраюцца, бо разрастаецца кола яе ўдзельнікаў. Значыць спраўджаюцца заветы вучонага, nataляюцца новымі ідэямі ягоныя думкі, нараджаюцца новыя імёны...

Загадчык кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання
Інстытута журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
доктар філалагічных навук, прафесар

В. І. ІЎЧАНКАЎ